

ՄԻ ԶՈՒԳԱԶԵՌ ԳՐԱԲԱՐԻ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ՄԻՋԵՎ

հզուն ենթակա է մշտական փոփոխությունների, ընդ որում փոփոխվում է ոչ միայն բառապաշարը, այլև քերականական կառուցվածքի փոփոխությունը շատ ակնհայտ է թե՛ հնուավոր և թե՛ մոտիկ անցյալում: Այս դրույթի բացահայտ ճշմարտացիությունը հաստատող բազմաթիվ փաստերի ենք ականատես մեր լեզվի պատմության մեջ: Այսպես, 13-րդ դարից մնացած մի ձևապարհի մեջ պահպանված բառարանում հանդիպում ենք մի շարք բաների, որոնք դուրս են բնկել հայ լեզվի բառային ֆոնդից և փոխարինվել նոր բառերով: Դրանցից են մարմիտ (անմիտ), նուրատան (ծածկոյթ), շուխափել (փութալ), պատգահ (հանդարտ), առ ոգ (ուսում), անպարիծ (անգոյարար), անգուրդ (վճար), անքոյ (տնանկ), անիմակ (անընկեր), արքողատ (գծուծ), ասակից (խօսակից), աստանութիւն (խաւարային), ապաւարտ (մարութ), ագոր (բարձրութիւն), հար (ամլութիւն), ակաղիմական (հակառակ), բասղան (հմուտ), բացձուն (հպարտութիւն), բարով (զօրավար), ցամ (հոտ), ցամնոտիլ (հոտիլ), ցապաք (ապաքէն), փարագծաղ (հիմնադիր), փարթուր (գոնեա), նթղեալ (սովեալ), ծխոյել (պատուհան), բակերտեղ (հաւասարել), բաքացեալ (զօրացեալ), ստորդր (փողոց), ծրղել (ներկել), ծփոց (խնոցի), համուն (միանգամայն), համշիրակ (կաթնակից, ուսումնակից), փիպել (պատմել), փաղանուն (բազմանուն) և այլն:

13-րդ դարում հայտնի է վարդան վարդապետը (կոչվել է մեծ), որը Կիլիկիայի հայոց Հեթում թագավորի պատվերով գրել է քերականության մեկնություն այս վերնագրով՝ «Յաղագս մեկնութեան քերականին,

զոր արարեալ է մեծ վարդապետին վարդանայ ի խնդրոյ թագաւորին Հայոց Հեթումոյ»:

Քերականության մեկնության սկզբում գետնի վրա է թրակացու թարգմանության հայերեն դժվարամրոնելի բաների բառարանը: Բառարանը կազմված է ոչ թե այբբենական կարգով, այլ խառն, սկսած առաջին էջից և պարունակում է 194 բառ: Բառարանը կրում է այսպիսի վերնագիր՝ «Մեկնութիւն բառից քերականին»: Բերում ենք մի քանի օրինակ.

տրամադրեալ—փոփոխեալ

բաղդաք—պատճառք

անբաղդաք—անպատճառ

ներկուռ—բաց կուռ, կիրթ, վարժ

բաց ներգոյս—բաց ի ներքս գոյոյ

վերծանելի—ընթեռնելի

բաց ենթադատութեան—բաց քննութեան

անգայտ—որ երկոքին կարճ են

ստեղն—մէջ

վերջատանջ—որ վերջն երկայն է

տրամախոհ—ճշմարտախոհ, մտածարար, մտածօրէն

արուորագոյն—քաջագոյն

նենթակայումն—պատահումն

եղ առ մուռ—մի առ մի

նմանասէր—նմանազգի

ներբակառեալ—ընդ ստացողին առեալ

հակակայ—ընդդիմակայ

կոնք—ստուար

տարորոշ—բաժանեալ

ասանութիւնք—ասմունք, ասնուլ, ասել

ըմբաղդատութեամբ—առանց համեմատութեան

դատումն—ընտրութիւն, քննութիւն

անվթար—անբասիր, անսխալ

եզ—մի

ենթանկեալ—ընդ անուամբ անկեալ

բազմապատկան—համեմատական
 ո՞ր, ո՞ր գտն—ո՞րպէս
 ո՞ր պակ—ո՞ր քան
 հի՞ կէն—ի՞նչ կէն
 հի՞ բար—ի՞բր
 հի՞ զան—ո՞ր տարազ կամ ո՞րպէս
 ո՞ր զոն—ո՞ր զունակ
 ո՞ր կէն, ո՞ր պակ—ո՞րպէս
 ո՞ր շան—ո՞րչափ
 բազմանակ—բազմաբար
 կուզանել—կուցանել
 ամանակ—նուազ մասն ժամանակի
 շաղաշար—շարժեցելոց
 արագեղ—արագնաց¹ և ալլն:

№ 2374—2371 ձեռագրում, բացի Թրա-
 կացու քերականության բառարանից, զե-
 տեղված է նաև հայերենից հայերեն և եր-
 րայեցիներից հայերեն բառերի բառարան:
 Հայերեն բառարանը հետաքրքրական է նրա-
 նով, որ նրա մեջ պարունակվող շատ
 բառեր չբացել են արդեն մեր արդի բառա-
 յին ֆոնդից: Այսպես՝

տնել—այն էլ
 տորգը—մամուլը
 տոշկել—ողորկել
 տինա—խակ նա
 տոխարակը—գերազանցեալը
 տեղետին—գլուխ իմաստասիրաց
 ձախ—մացառ
 ձամ—հոտ
 ձանգ—յաւէտ
 բախարար—ուրախարար

Ուշադրով է № 7117 ձեռագրի հայերեն
 բառարանը, որի անձանով բառերը գործա-
 ծույթունից դուրս են եկել, իսկ զրանց մեծ
 մասի բացատրությունը հանդիսացող բառե-
 րի մեծագույն մասը գործածական են մեր
 արդի հայերենում: Բառարանը կազմված է
 այբբենական կարգով: Նմուշի համար բե-
 րում ենք հետևյալը.

առած—արհեստ
 առաջոյն—առաջին
 առաթուր—առ ոտն կոխել
 անգուրդ—վճար
 անքոտ—տնանկ
 անկոէն—թերազարծ
 արգանակ—ճարպ սպաս
 բաժ—մասն
 ծիծանակ—խայտառակ
 ծմբել—տխրել
 կածել—գրոշմել
 շապրել—յորդորել
 շականջել—ի վերայ կալ մոտք և լսել
 շաղապատել—պատատել

նհանջել—յետս դարձուցանել
 ներշնչանակ—ուսումնական
 պարէտ—տեսուչ
 պատանի—որ ի հորսույ կարգի է, թէպէտ
 և երիտասարդ է

բապազ—նուազ
 բոպէ—աշխարհ
 բոպէից—մասանց
 բուճանակ—աւետար
 ցամնտիլ—հոտիլ
 ցանդ—միշտ, հանապազ
 ցանդ հախրտուլ—մշտագնացազ
 ցիծին—չոր
 ցի—ծիրա
 ցովել—երևել, բերկրել
 լիւթ—նիւթ
 լին—թոյնը
 լինանծում—ցնորքում, պակուցում
 լուրանձեալ—զգայ լինք
 լուր—հայարտովին
 լուրազանք—սևոք ազանց
 փաղփաղել—փայլել
 փաղասէր—բազմասէր
 փաթուր—զետ
 փատողանալ—բարձրանալ
 փասկալ—փախուստ
 փարահ—պատասխանի
 ի դէպ—ի ճահ, յանդ, նման և ալլն

Գրաբարը թե՛ իր կազմավորման շրջանում
 և թե՛ իր զարգացման հետագա էտապներում
 իր մեջ ընդունել է բազմաթիվ բառեր ու հա-
 րաբառեր: Հայերենի բառային ֆոնդը թե՛
 նորաստեղծ և թե՛ օտարամուտ, փոխառյալ
 բառերով: Հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ
 բաղաբական, տնտեսական, կուլտուրական
 փոխհարաբերությունների մեջ է գտնվել իր
 հարևան ժողովուրդների՝ վրացիների, ադրե-
 բեջանցիների, ինչպես և օտարների՝ պար-
 թիկների, պարսիկների, հույների, հոմայե-
 ցիների, արաբների, ասորիների և ուրիշների
 հետ: Այդ փոխհարաբերությունների հետե-
 վանքով դրաբարի մեջ մտել են բազմաթիվ
 արմատներ, բառեր, արտահայտություններ և
 նոխացրել հայ լեզուն: Լեզվի հարստացումը
 կատարվել է նաև փոխառություն և թարգմա-
 նական դրականության միջոցով:

Գրաբար լեզվով թարգմանվում է Աստվա-
 ծաշունչը անմիջապես գրերի գլուխից հետո,
 այնուհետև ասորերենից և հունարենից
 թարգմանվում են կրոնական բնույթի գրքեր,
 ինչպես և շարադրվում են ինքնուրույն ստեղ-
 ծագործություններ: Աստվածաշնչի ու կրոնա-
 կան գրքերի թարգմանությունը գրաբար լեզ-
 վով վկայում է, որ այդ լեզուն հասկանալի է
 եղել հայ ժողովուրդին դեռ 5-րդ դարում: Իսկ

1. Հայկական ՍՍՀ Պետ. մատեն.-ի ձեռ. № 2374—
 2371, Թ. Թ. 1—7:

կետում մի լեզու չբանում է, մեռնում է և նրան հաջորդում է մի ուրիշը: Լեզվի, այս պարագայում գրարարի, փոփոխությունը և զարգացումը տեղի է ունենում անդադար, մինչև որ նոր ձևերը և արտահայտությունները իշխում են լեզվի մեջ և փոխում նրա նախկին կերպարանքը: Մեր ասածը հաստատվում է 13-րդ դարի ուղղագրական մի բառարանից բերած հետևյալ օրինակով.

«Թէ ս'յբ են առանց յիւյ բառեաւն = ճգնեա, թագաւորեա» («Թե որո՞նք են չ չուհեցող բառերը = ճգնեա, թագաւորեա»⁴).

«Թէ ս'յբ են բառեաւն սյբ յի առնուն ի վերջսն = արգարացայ, ձանձրացայ, ընթացայ» («Թե որո՞նք են այն բառերը, որոնք վերջում ստանում են չ = արգարացայ, ընթացայ»⁵).

Այս եւր հոգնականացուցիչը նույն դարի մի ձեռագրում (№ 2374—2371) արդեն դարձել է եւ: Օրինակ՝ «Վասն ոնեոյ որ անպատճառ յի ոնի զկնի = առարկեոյ, առնելոյ, արծաթեոյ» (էջ 90): «Վասն նոյն կատարեալ բառեոյ որ յամենայն տեղիս անսխալ և անպատճառ առնուցուն զկենդանական յիւսն = առնաւորեալ, հրեալ, հայերեն, հայ ազգ, հայ մարդ» և այլն (էջ 93): «Վասն նոյն կատարեալ յիւսեոյ որ անփոփոխ մն և անշարժ... ապրեցայ, արդարացայ» և այլն (էջ 94): Ձեռագրի հեղինակը Արիստակես գրելն է, որը կազմել է ուղղագրական բառգիրք և այբբենական կարգով դրել բառերի ուղղագրությունը:

Բերած օրինակից պարզվում է, որ 13-րդ դարում գոյություն է ունեցել գրարարը. հարկավ, 5-րդ դարի գրարարը չէ, որովհետեւ 700 տարվա ընթացքում գրարարը Լեւոնիդի է փոփոխությունների, և այդ փոփոխությունները կատարվել են աշխարհարարի տարրերի աճման և ուժեղացման ուղղությամբ գրարարի մեջ, մինչև որ 18—19-րդ դարերում արդեն գրական լեզուն հանդես է գալիս որպես աշխարհարար լեզու, բայց ոչ լիովին ազատագրված գրարարյան ձևերից:

Հետևելով գրարարի մեջ տեղի ունեցած փոփոխություններին, նկատում ենք, որ 13-րդ դարում որպես հոգնականացուցիչ մասնիկ գրական հայերենում գոյություն են ունեցել Բ, Է, Եւր, եւ մասնիկները: Սրանցից Էւր-ը վերածվել է եւ-ի և չբացել հաջորդ դարերում: Բ հոգնականացուցիչը դիմացկուն է եղել և շարունակել է ապրել եւ-ին զուգահեռ մինչև 19-րդ դարի 60-ական թվականները: 20-րդ դարում արդեն Բ-ն դուրս է բն-

կել և իր տեղը զիջել եւ կամ եւեւ հոգնականացուցիչներին:

Փերանմանական եոճա, սոճա, եոցա, սոցա, եոբանից, սոբանից և այլ գրարարյան ձևերը դեռ իշխում էին 1900—1915 թվականներին. սրանք փոխարինվում են եոբանեճ, եոբանցից, սոբանեճ, սոբանց, սոբանցից և այլ ձևերով և չբանում արդի հայերենից:

Գրերի հնչյունափոխությունը արդի հայերենի և հին հայերենի մեջ նույնն է: Թե՛ գրարարում և թե՛ աշխարհարարում բառի սնման դեպքում շեշտի ազդեցության տակ՝ ույ-ը (ույ) դառնում է ու. օրինակ՝ լույս—լուսանալ, լույս—լուսալ, լույս—լուսական.

ի ձաճավորը դառնում է ք, բայց չի գրվում. օրինակ՝ թուղթ—թղթոյ (թղթի), շուր—շրոյ (շրի).

ի ձաճավորը դառնում է ի. օրինակ՝ դէտ—դիտել, Մոսկէս—Մոսկիսի, սէր—սիրոյ, սիրել և այլն.

եայ երկրարարը դառնում է է. օրինակ՝ պաշտօնեայ—պաշտօնէի, պաշտօնէական, հրեայ—հրէի, հրէական.

եա երկրարարը դառնում է ե. օրինակ՝ առեան—առենի, առենակալ, մատեան—մատենի, մատենագարան և այլն:

Հոլովման մեջ սեռականը դարձրած և աշխարհարարում մեծ մասամբ նույնն է. տարբերությունն սկսվում է եզակի հայցականից և պահանջվում գլխավորապես բացառական, զործիական ու ներգոյական հոլովներում: Հոգնակի թվում աշխարհարար մեծ մասամբ տարբեր է գրարարից: Այսպես՝

Եւր հոլովումը նույնն է գրարարում և աշխարհարարում. օրինակ՝ գալուստ—գալլուստեան, գալլուստեմ, փախուստ—փախստեան, փախստեմ, բաշտիւն—բաշտեման, քաշուլեմամբ. գրուլիւն—գրուլեան, գրուլեմամբ: Աշխարհարարում նկատելի է սեռականի եւն հոլովաձևի անկում և նրա փոխարինումը իւնի (յունի) հոլովաձևով, իսկ զործիական հոլովման մեջ եւամբ վերջավորության փոխարինումը իւնով (յունով). օրինակ՝ Հարուլիւն—Հարուլիւնի, Հարուլիւնով (փոխ. Հարուլեան, Հարուլեամբ) և այլն:

Ի հոլովման մեջ եզակի սեռականը և տրականը նույնն են գրարարում և աշխարհարարում, մնացած հոլովները տարբեր են, իսկ տարբերությունն սկսվում է եզակի բացառականից. սիրտ—սրտի, սրտից—ի սրտէ, սիրտք—սրտեր. ձայն—ձայնի և այլն: Գործիական և հիշեցնում է այդ հոլովաձևի նմանությունը. սրտիւ—սրտով, ձայնիւ—ձայնով և այլն.

աճ հոլովման մեջ գրարարի ու աշխարհարարի սեռականն ու տրականը նույնն են, բայց նույնը չեն եզակի բացառականը, զոր-

4. Հայկական ՍՍՌ Պետ. մատեն.-ի ձեռ. № 1117, ք. 185:

5. Նույն տեղում, ք. 187:

ծխականը և բոլոր հոլովածները հոգնակիում: Օրինակ՝ տուն—տան, եղն—եղան, զեկուցում—զեկուցման. բայց՝ տնից—ի տանէ, տներ—տունք, տների—տանց, տներով—տամբք:

Ե հոլովման մեջ աշխարհարարում կորել է գրաբարյան ձևը և Ե հոլովիչը փոխարինվել է Ի հոլովիչով (արտաքին թեքման): Օրինակ՝ աղբիւր—աղբեր (գրաբար), աղբյուր—աղբրի (աշխարհարար), կայսր—կայսեր (գրաբար), կայսր—կայսրի (աշխարհարար), բայց իբրև ածական՝ կայսերական (աշխարհարար):

ու հոլովման մեջ սեռականը և տրականը նույնն են, բայց տարբեր են եզակի բացառականը, գործիականը և հոգնակի թվի բոլոր հոլովները: Օրինակ՝ գանձ—գանձու, (գրաբար); գանձերի (աշխարհարար), գանձուք (գրաբար), գանձերով (աշխարհարար): ու հոլովումը աշխարհարարում պահպանվել է Ի վերջավորված բառերի մեջ, որոնք գրաբարում եզակի սեռականում և տրականում ունեն ոչ հոլովիչը: Ինչպես երևում է, գրաբարի ոչ հոլովիչը աշխարհարարում փոխարինվել է ու հոլովիչով. օրինակ՝ մորենի—մորենույ (գրաբար), մորենի—մորենու (աշխարհարար), գալ—գալոյ (գրաբար), գալ—գալու (աշխարհարար) և այլն:

օր հոլովման մեջ թե՛ գրաբարում և թե՛ աշխարհարարում եզակի տրականը և սեռականը նույնն են, եզակի թվի բացառական-

ներ երկսի մեջ կազմվում է տրականից, իսկ եզակի գործիականը և հոգնակի թվի բոլոր հոլովները գրաբարում բուլղորովին տարբեր են: Օրինակ՝ եղբայր—եղբոր (գրաբար և աշխարհարար), հայր—հոր, բայց Ի հորէ (գրաբար), հորից (աշխարհարար), յեղբորէ (գրաբար), եղբորից (աշխարհարար) և այլն:

ոչ հոլովման մեջ եզակի թվի սեռականը և տրականը նույնն են գրաբարում և աշխարհարարում, իսկ եզակի բացառականը և գործիականը և հոգնակի թվի բոլոր հոլովները տարբեր են իրարից: Օրինակ՝ կին—կնոջ, կանայք—կանանց (գրաբար և աշխարհարար), Ի կնոջէ—կնոջից, կանամբ—կնոջով և այլն:

Այսպիսով գոյականների հոլովման մեջ աշխարհարարում պահպանվել են միայն եզակի թվի սեռականի և տրականի հին, գրաբարյան հոլովական վերջավորությունները, իսկ մնացած բոլոր հոլովներից չթացել են գրաբարյան ձևերը և փոխարինվել նոր հոլովական ձևերով: Գրաբարի հոգնակի թվի հոլովական բազմազան ձևերը չթացել են և աշխարհարարում վերածվել են մեծ մասամբ Ի հոլովման:

Համեմատաբար երևույթ նկատում ենք դերանունների հոլովման և բայերի խոնարհման մեջ:

Գերանունների հոլովման մեջ տեղի է ունեցել հետևյալը.

գ ր ա ր ա ր

ուղղ.	սեռ.	տրկ.	բցո.	գրծ.
եզակի	ես	իմ	իմն	յինէն ինն
հոգն.	մեր	մեր	մեզ	ի մէնջ մեք
եզակի	դու	քո	քեզ	ի քէն քե
հոգն.	դուք	ձեր	ձեզ	ի ձէնջ ձեք
եզակի	սա	որա	ոմա	ի ոմանէ սովաւ
հոգն.	սարա	սոցա	սոցա	ի սոցանէ սոքօք

ա շ խ ա ր հ ա ր ա ր

ուղղ.	սեռ.	տրկ.	բցո.	գրծ.
ես	իմ	իմն	ինձնից	ինձնով
մերք	մեր	մեզ	մեզնից	մեզնով
դու	քո	քեզ	քեզնից	քեզնով
դուք	ձեր	ձեզ	ձեզնից	ձեզնով
սա	որա	որան	որանից	որանով
սրանք	սրանց	սրանց	սրանցից	սրանցով

Անձնական դերանունների հոլովման մեջ նույնն են եզակի և հոգնակի թվերի սեռականը և տրականը. շեղումն սկսվում է եզակի թվի բացառական հոլովից, իսկ ցուցական դերանունների հոլովման մեջ եզակի թվի սեռականում և տրականում դուրս է ընկել ու ձայնավորը: Բոլոր դեպքերում բացառականը և գործիականը կազմվել են տրականից (թե՛ եզակի և թե՛ հոգնակի թվերում):

Նույնանման պատկեր տեսնում ենք բայերի մեջ:

Գրաբարում և աշխարհարարում անորոշ դերբայները հոլովվում են միայն եզակի

թվով (գրել—գրելոյ, գրելու) իսկ անցյալ դերբայները հոլովվում են թե՛ եզակի և թե՛ հոգնակի թվերով (տեսնալ—տեսնելոյ, տեսնուց. տեսած—տեսածի, տեսածների):

Ներկա կամ ենթակայական դերբայները գրաբարում և աշխարհարարում ունեն միատեսակ վերջավորություն՝ ուլ, իչ և հոլովվում են թե՛ եզակիում և թե՛ հոգնակիում: Այստեղ նույնպես նմանությունը եզակի սեռականի և տրականի մեջ է: Գրաբարում հոլովվում է ի—ա խառն հոլովմամբ, իսկ աշխարհարարում՝ Ի պարզ հոլովմամբ: Այսպես՝

		Ի Ե Մ Ի Ա Մ Ի Ն		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
Եզակի	ուղղ.	նեղիչ	յաղթող	նեղիչ	հաղթող
	սեռ. արկ.	նեղչի	յաղթողի	նեղչի	հաղթողի
	բզո.	ի նեղչէ	ի յաղթողէ	նեղչից	հաղթողից
	գրծ.	նեղչաւ	յաղթողաւ	նեղիչով	հաղթողով
Տողնակի	ուղղ.	նեղիչք	յաղթողք	նեղիչներ	հաղթողներ
	սեռ. արկ.	նեղչաց	յաղթողաց	նեղիչների	հաղթողների
	բզո.	ի նեղչաց	ի յաղթողաց	նեղիչներից	հաղթողներից
	գրծ.	նեղչօք	յաղթողօք	նեղիչներով	հաղթողներով

Ենթակայական դերաբանների ձևափոխությունն օրինաչափությունը նույնն է, ինչ որ գոյական անուններինը։ Աշխարհարարում պահպանվել են եզակի սեռականի ու արականի նույնությունը՝ գրաբարի հետ, իսկ շրացել են եզակի բացասականի, գործիականի և հոգնակի թվի բոլոր հոլովական գրաբարյան ձևերը և նրանք փոխարինվել են ի պարզ հոլովման ձևերով։

Համանման երևույթ կարելի է նշել նաև բաների խոնարհման մեջ։ Որոշ ձևեր չբացել են և փոխարինվել նորերով, իսկ որոշ ձևեր շարունակում են պահպանվել աշխարհարարում։

Ե խոնարհման ժամանակ բայի ներկան և անցյալ անկատար ճանն են, միայն աննշան տարբերությամբ։

Ե Ն Ի Կ Ա ժ ա մ ա ն ա կ		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
Եմ	Եմք	Եմ	Եմք
Ես	Եք	Ես	Եք (էք)
է	Են	է	Են

Ա Ն Գ Ե Ա լ ա ն Կ Ա Մ Ա Ր		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
էի	Էար	էի	Էիք
էիր	էիք	էիր	էիք
էր	էին	էր	էին

Տարբերությունը ներկա և անկատար ժամանակների հոգնակի առաջին դեմքի մեջ է, իսկ մյուսները նույնն են։

Այս օժանդակ բայաձևերը գրաբարում հանդես են գալիս միացած, կցված բայարմատին, իսկ աշխարհարարում՝ անջատ են։ Օրինակ՝

Ե Ն Ի Կ Ա ժ ա մ ա ն ա կ		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
գր-Եմ	գր-Եմք	գր-Եմ	գր-Եմ Եմք
գր-Ես	գր-Եք	գր-Ես	գր-Ես Եք
գր-է	գր-Են	գր-Ես	գր-Ես Են

Ա Ն Գ Ե Ա լ ա ն Կ Ա Մ Ա Ր		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
գր-էի	գր-Էար	գր-Եմ	գր-Եմ Էիք
գր-էիր	գր-էիք	գր-Ես	գր-Ես Էիք
գր-էր	գր-էին	գր-Ես	գր-Ես Էին

Ա խոնարհման մեջ գրաբարյան խոնարհման ձևերը գոյոս են ընկել և փոխարինվել նույն ձևերով, ինչ որ տեսանք և խոնարհման

ներկա և անցյալ անկատար ժամանակների մեջ։ Օրինակ՝ կարգալ, խաղալ, դարձանալ բայերը։

Ե Ն Ի Կ Ա ժ ա մ ա ն ա կ		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
կարգ-ամ	կարգ-ամք	կարգ-ում	կարգ-ում Ենք
կարգ-առ	կարգ-այք	կարգ-ում	կարգ-ում Եք
կարգ-այ	կարգ-ան	կարգ-ում	կարգ-ում Են
Ա Ն Գ Ե Ա լ ա ն Կ Ա Մ Ա Ր		Ա Շ Խ Ա Ր Ո Ւ Մ Ա Ր	
գրաբար		գրաբար	
կարգ-այի	կարգ-այաք	կարգ-ում	կարգ-ում Էիք
կարգ-այիր	կարգ-այիք	կարգ-ում	կարգ-ում Էիք
կարգ-այր	կարգ-ային	կարգ-ում	կարգ-ում Էին

Այստեղ գրաբարի և աշխարհաբարի նույնությունը դեմքերի վերջավորության մեջ է՝ ի, իր, ր, իք, ին (բացառությամբ հոգնակի առաջին դեմքերի):

Գրաբարի ու խոնարհումը չբացել է, գրակ սն աշխարհաբարում ու խոնարհում գոյություն չունի:

Բայերի խոնարհման անցյալ կատարյալ ժամանակի որոշ ձևերը պահպանվել են աշխարհաբարի մեջ:

Նախ՝ և և ա խոնարհման բայերի անցյալ:

գրաբար

կարդաց-ի	կարդաց-աք
կարդաց-եր	կարդաց-իք
կարդաց	կարդաց-ին

Համանման երևույթ կարելի է նկատել նաև բուն հրամայականի և արգելական հրամայականի կազմության մեջ: Այսպես՝ բուն հրամայականը կազմվելիս բայերի համար հիմք ընդունում ենք անցյալ կատարյալի և-

կատարյալի հիմքը (ատրիստի բունը) թե՛ գրաբարում և թե՛ աշխարհաբարում ցո-ական է: Այսպես՝ կարդալ—կարդաց, գրել—գրեաց, գրեց: Գրաբարյան կատարյալի պարզ հիմքը (պարզ ատրիստը) աշխարհաբարում չկա, ուրեմն չբացել է որպես բայաձև, որովհետև, ինչպես վերն ասվեց, ու խոնարհում չկա աշխարհաբարի մեջ:

Նրկրորդ՝ դեմքի վերջավորությունները նույնն են երկսի մեջ, բացառությամբ հոգնակի առաջին դեմքի.

աշխարհաբար

կարդաց-ի	կարդաց-ինք
կարդաց-իր	կարդաց-իք
կարդաց	կարդաց-ին

զակի թվի երրորդ դեմքը (որը կատարյալի հիմքն է), որը եզակիում ստանում է շեշտ, ընդորում կորչում է ցո-ական հիմքի ց հընչումը, իսկ հոգնակիում նույն ցո-ական հիմքին ավելանում է է հոգնականացուցիչը: Օրինակ՝

կատարյալի հիմքը—կարդաց, գնաց, թող.

հրամայական { եզակի—կարդա, գնա, թող.
հոգնակի—կարդաց-է՛ք, գնաց-է՛ք, թող-է՛ք:

Արգելականի հրամայականը կազմվում է (գրաբարում և աշխարհաբարում) եզակի և հոգնակի թվերի երկրորդ դեմքից. եզակիում ստանում է ր վերջավորությունը, իսկ հոգնակիում՝ ք: Օրինակ՝ մի կարդա, մի՛ կարդա՛ (գրաբարում, մի՛ կարդաք, մի՛ կարդա՛ք): Թե՛ եզակիում և թե՛ հոգնակիում բա-

յից առաջ դրվում է մի՛ եղանակիչը (գրաբարում և աշխարհաբարում):

Քերականական կառուցվածքի նմանությունը հաստատույ բազմաթիվ ուրիշ փաստեր ևս կարելի է բերել գրաբարից ու աշխարհաբարից, սակայն բավարար ենք համարում այս-րանը:

